

УДК 657.1:37(477)

Світлана ЛЕВИЦЬКА,

*доктор економічних наук, професор,
перший проректор Національного
університету водного господарства
та природокористування, м. Рівне*

Юлія ХАРЧУК,

*здобувач, викладач кафедри
фінансів, обліку і аудиту
Національного університету
«Острозька академія», м. Острог*

ФІНАНСУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ДЕРЖАВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УМОВАХ СТАЛОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

В статті досліджуються джерела фінансування освітніх послуг вищими державними навчальними закладами. Проведено оцінку раціональності та повноти формування вартості навчання студентів бюджетної та контрактної форм.

Ключові слова: *освітні послуги, державні вищі навчальні заклади, вартість навчання, бюджетна форма навчання, контрактна форма навчання, сталий національний розвиток.*

В статье исследуются источники финансирования образовательных услуг высшими государственными учебными учреждениями. Проведена оценка рациональности и полноты формирования стоимости учебы студентов бюджетной и контрактной форм.

Ключевые слова: *образовательные услуги, государственные высшие учебные учреждения, стоимость учебы, бюджетная форма учебы, контрактная форма учебы, устойчивое национальное развитие.*

Sourcing of educational services by higher state educational establishments are probing in the article. The estimation of rationality and plenitude of forming cost of student's studies of budgetary and contract forms is conducted.

Keywords: *educational services, state higher educational establishments, cost of studies, budgetary form of studies, contract form of studies, steady national development.*

Постановка проблеми. Сьогодні є очевидним необхідність проведення реформування освітньої парадигми як складової сталого розвитку суспільства, економіки та збереження навколишнього середовища.

Освіта сталого розвитку передбачає перехід до такої економічно та соціально орієнтованої моделі навчання, в основі якої - широкі міждисциплінарні знання, котрі базуються на комплексному підході до розвитку суспільства, що

дають змогу ухвалювати та впроваджувати рішення на місцевому та глобальному рівнях, спрямованих на підвищення системних критеріїв та показників національного розвитку.

Необхідність вирішення проблем, пов'язаних з фінансовим забезпеченням вищої освіти, вимагає впровадження нових підходів фінансування державних вищих навчальних закладів (ДВНЗ) за рахунок коштів загального та спеціального фондів Державного бюджету України та/або місцевих бюджетів, збільшення власних надходжень шляхом здійснення вищими навчальними закладами передбачених чинним законодавством операцій підприємницького характеру.

На даний час в Україні функціонують 345 ВНЗ III-IV рівнів акредитації усіх форм власності та підпорядкування, з них 224 - ВНЗ державної форми власності (148 університетів, 44 академії і 32 інститути) та 14 – комунальної форми власності. Діяльністю ДВНЗ III-IV рівнів акредитації опікуються 22 провідні державні управлінські установи. У розпорядженні Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України знаходиться 125 навчальних закладів (52,74% усіх ДВНЗ III-IV рівнів акредитації), Міністерства внутрішніх справ України – 17 (7,17%), 16 навчальних закладів (6,75%) підпорядковуються Міністерству аграрної політики України, по 15 ДВНЗ (6,33%) – Міністерствам охорони здоров'я та оборони України, 9 (3,80%) – Міністерству культури і туризму України, по 6 ДВНЗ (2,53%) – Міністерствам з надзвичайних ситуацій, транспорту та зв'язку України, а також Кабінету міністрів України. В підпорядкуванні інших установ зосереджено від 1 (0,42%) до 5 (2,11%) ДВНЗ. Якщо орієнтуватися на європейський досвід, то це невиправдано багато. Тому доцільною є оптимізація мережі ДВНЗ за «сценарієм» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (МОН-МСУ): спочатку передати до сфери управління міністерства навчальні заклади, підпорядковані іншим відомствам, а потім - провести укрупнення ВНЗ через їх об'єднання і створення університетів регіонального типу, що дозволить оптимізувати фінансові ресурси Державного та місцевих бюджетів України на забезпечення якісної вищої освіти, унеможливить розпорошення коштів [2].

Одним із найактуальніших факторів забезпечення вимог до вищої освіти для сталого розвитку є оптимізація джерел фінансування та забезпечення результативності цільового використання отриманих коштів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження організаційно-фінансових аспектів діяльності ДВНЗ України, управлінського обліку в бюджетній сфері, зокрема вищій освіті висвітлені в працях таких вітчизняних науковців як Атамаса П., Боголіб Т., Бородкіна О., Бутинця Ф., Вериги Ю., Голова С., Гуцайлюка З., Джоги Р., Заїнчковського О., Каневої Т., Кондрашової Т., Кужельного М., Куценко В., Куцинської М., Левицької С., Нападовської Л., Самборського В., Свірко С., Сопка В., Студінського В., Сушко Н., Устенко О., Фаріона І., Чечуліної О., Чумаченка М. та інших.

Сьогодні, на нашу думку, особливої уваги потребують раціональне співвідношення надходжень та витрат в розрізі загального та спеціального фондів на засадах забезпечення навчально-виховних процесів гармонійно розвинутого та професійно підготовленого фахівця.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні основних джерел фінансування надання освітніх послуг та обґрунтування пропозицій по їх кошторисному формуванню.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з середини 90-х рр. ХХ ст., у більшості розвинутих країн світу спостерігається тенденція до скорочення частки бюджетних та підвищення питомої ваги позабюджетних коштів фінансування ДВНЗ.

Україна належить до країн із змішаною системою фінансування вищої освіти: чільне місце серед джерел фінансування посідають отримані кошти як плата за навчання – 55%, частка державної та місцевої влади у структурі бюджетів ВНЗ України становить лише 40 %, решта 5 % – інші надходження (в т.ч. за рахунок науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт). Середнє значення частки видатків Зведеного бюджету України на діяльність ДВНЗ у загальному фінансуванні галузі за 12 років (2000-2011 рр.) наближено становило 31,07%, що є негативним, оскільки міжнародна практика передбачає не менше 40 % від загальної суми видатків на галузь [4].

Аналіз фінансування діяльності МОНМСУ в розрізі загального та спеціального фондів за 2007-2010 рр. свідчить, що в середньому 66,5 % фінансування здійснювалося за рахунок коштів загального фонду бюджету, частка спеціального фонду за досліджуваний період становила 33,5 % (таблиця 1).

Таблиця 1

Фінансування діяльності Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України за 2007-2010 роки за рахунок коштів Державного бюджету*

Показники	Роки				У відсотках до попереднього року		
	2007	2008	2009	2010	2008 до 2007	2009 до 2008	2010 до 2009
Затверджено кошторисом по загальному фонду, млн. грн.	7546,72	11314,43	12603,45	15307,70	149,93	111,39	121,46
У відсотках до загального фінансування, %	63,16	67,67	66,97	68,38	107,14	98,97	102,12
Затверджено кошторисом по спеціальному фонду, млн. грн.	4402,18	5406,49	6217,11	7077,25	122,81	114,99	113,84
У відсотках до загального фінансування, %	36,84	32,33	33,03	31,62	87,76	102,16	95,71
Всього, млн. грн.	11948,90	16720,92	18820,56	22384,95	139,94	112,56	118,94

* розроблено на основі даних [2; 3]

В Україні позабюджетні кошти ДВНЗ системи МОНМСУ у відсотках до всіх надходжень в середньому за період з 1996 по 2011 роки становили 57,99 % (див. рисунок): в Україні спостерігається тенденція до зменшення частки бюджетних фінансових ресурсів та зростання позабюджетних коштів у структурі

бюджетів ДВНЗ.

Близько 70-85 % від спеціального фонду ДВНЗ складають: плата за послуги, що надаються ДВНЗ згідно з їх основною діяльністю (85-90 %); надходження від додаткової (господарської) діяльності (7-10%); плата за оренду майна (3-5 %); решта - надходження від реалізації в установленому порядку майна (крім нерухомого майна).

При цьому, 25-30 % спеціального фонду ДВНЗ становлять інші джерела власних надходжень, серед яких основну частку займають благодійні внески, гранти та дарунки; кошти, отримані від підприємств, організацій, від фізичних осіб, інших бюджетних установ для виконання цільових заходів; кошти, що отримують вищі та професійно-технічні навчальні заклади від розміщення на депозитах тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих від надання платних послуг (якщо таким закладам державою надано відповідне право).

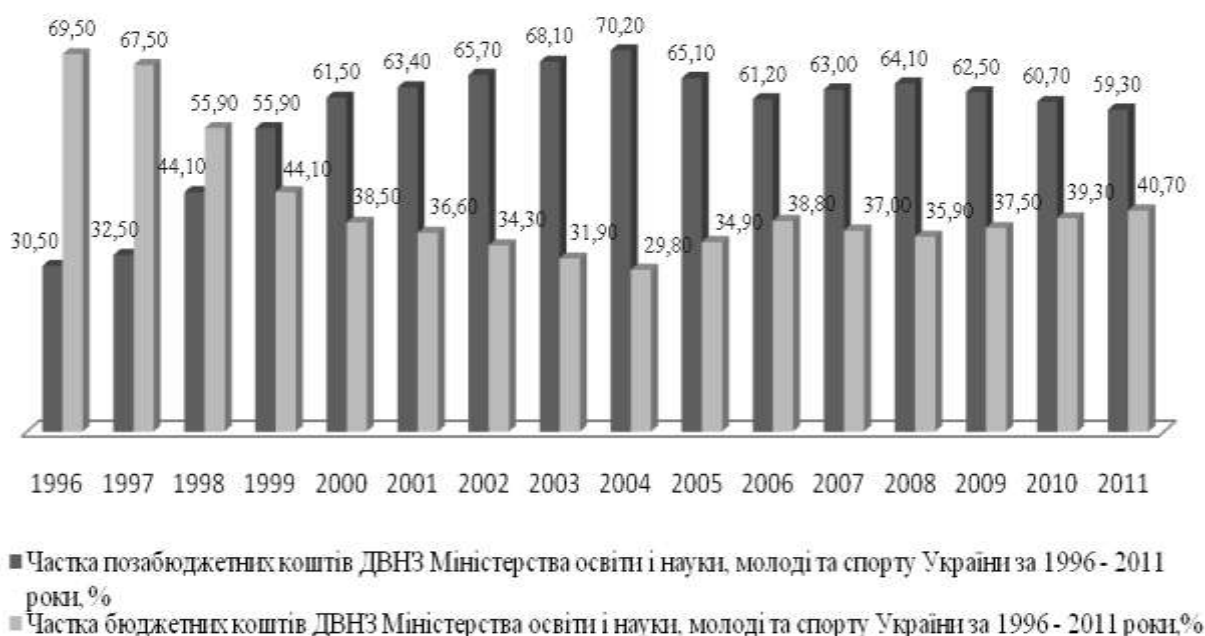

Рисунок. Динаміка структури фінансування ДВНЗ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України за 1996-2011 роки*

*розроблено на основі даних джерел [1; 4].

Виходячи із вищезазначеного, для покращення фінансування діяльності ДВНЗ України на сучасному етапі сталого національного розвитку необхідно оптимізувати як джерела фінансування ДВНЗ, так видатки бюджетів на основі здійснення аналізу корисності та доцільності витрат.

Важливими факторами для досягнення зазначеного є виконання пріоритетних заходів в розрізі Національної стратегії розвитку освіти України на 2012-2021 рр. щодо покращення фінансування ДВНЗ, а саме:

- завершення розробки та прийняття Закону України «Про вищу освіту»

(нової редакції);

- заохочення бізнесу (фізичних і юридичних осіб) до участі у фінансуванні ДВНЗ;

- ширше використання програмно-цільового методу фінансування;

- забезпечення ефективного адміністративного та фінансового менеджменту, режиму економії видатків;

- підсилення дослідницько-інноваційної спроможності ДВНЗ через збільшення фінансування наукової і науково-технічної діяльності;

- оптимізація мережі ВНЗ шляхом створення регіональних дослідницьких ДВНЗ, розширення їх автономії;

- приведення у відповідність до реальної ресурсної бази ДВНЗ контингенту студентів, аспірантів, докторантів;

- забезпечення розвитку методичних та організаційних підходів бухгалтерського та управлінського обліку діяльності ДВНЗ тощо.

Поряд з цим залишаються практично задекларованими на папері університетська автономія ДВНЗ в частині децентралізації і демократизації управління навчальними закладами, демократизації навчального процесу, підвищення відповідальності ВНЗ за якість освіти, збільшення джерел самофінансування ДВНЗ шляхом можливості надання додаткових послуг та залучення благодійних цільових фінансових ресурсів (фандрайзингу).

Доцільним для українських ДВНЗ також може стати використання досвіду Великобританії щодо оцінювання кожні 5 років наукового рівня викладачів ВНЗ. Якщо дослідження науковців відомі у світі, ДВНЗ, у якому вони працюють, отримує найвищий рівень фінансування з боку держави (близько 50% від загального фінансування, а решту 50% залучають самі викладачі, подаючи заявки на отримання грантів на наукові дослідження) [1].

Важливим питанням дослідження ефективності фінансування вищої освіти є оптимізація статей калькуляції вартості навчання студентів бюджетної та контрактної форм.

Вартість навчання у ДВНЗ розраховується у відповідності до наказу МОН-МСУ „Про затвердження порядків надання платних послуг державними та комунальними навчальними закладами ” (надалі – Порядок) [5].

Порядок не визначає методику розрахунку вартості навчання по кожній спеціальності окремо. Використовуючи методику Положення, можна вирахувати тільки середню вартість навчання одного студента, внаслідок чого на практиці використовується загальна (точніше, суб'єктивна) методика оцінки вартості навчання.

При формуванні вартості за навчання, на нашу думку, доцільно врахувати:

- покриття її планових витрат по даній спеціальності;
- відповідність вартості ринковому попиту й пропозиції, забезпечивши ліцензійний набір студентів;
- можливість оперативного реагування на макроекономічні процеси.

Не завжди ці критерії вдається задовольнити по кожній із спеціальностей, яких, зокрема, в нашому університеті понад 30. Як правило, одні спеціальності більш популярні і на них високий конкурс – це привід для підвищення вартості

навчання, по інших – (менш популярних) вартість навчання нижча за собівартість.

Вирахувати реальну собівартість навчання по кожній спеціальності неможливо, та й не вимагається, тому що наявні нормативні документи визначають тільки середню вартість навчання і загальну суму надходжень та видатків (кошторис, затверджений МОНМСУ).

В сучасних умовах розвитку вищої освіти існує ринок освітніх послуг. Вартість на кожну спеціальність визначається, перш за все, ринковим попитом і не може точно відповідати собівартості наданих послуг по певному напрямку.

Враховуючи, що ДВНЗ є неприбутковими організаціями, доходи від платного навчання повинні тільки відшкодувати понесені на платне навчання витрати. Щодо витрат, то їх перелік та розміри з кожним етапом національного розвитку збільшуються.

Не відповідає вимогам сьогодення обмеження, передбачене Законом України “Про вищу освіту” (стаття 64, п.6), - “розмір плати за *весь строк* навчання або за надання додаткових освітніх послуг встановлюється вищим навчальним закладом у грошовій одиниці України – гривні, з урахуванням офіційно визначеного рівня інфляції за попередній календарний рік”. Необхідно врахувати, що більша частина калькуляції припадає на заробітну плату, розмір якої визначається контингентом студентів, штатом науково-педагогічного персоналу, законодавчими актами про розмір заробітної плати працівників університету і ці видатки не прив’язані до рівня інфляції за попередній календарний рік.

Порядок не надає алгоритм визначення оплати за весь період навчання.

На даний час держава практично не фінансує поточні та капітальні ремонти в університеті, відновлення і розвиток матеріальної бази – ці статті витрат фінансуються, як правило, за рахунок студентів – контрактників. У зв’язку з цим університет вимушений економити на придбанні обладнання та капітальних ремонтах, тобто на відновленні й розвитку основних фондів. Капітальні ремонти, придбання основних фондів плануються за залишковим принципом, але їх не вистачає на підтримку, оновлення і розвиток матеріально-технічної бази та основних фондів університету. У зв’язку з цим, реальна вартість навчання студентів-контрактників не відповідає вартості, що відшкодує всі необхідні витрати для утримання університету, у тому числі на відновлення основних фондів.

Порівняння статей калькуляції вартості навчання студентів бюджетної та контрактної форм навчання наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняння статей калькуляції вартості навчання студентів бюджетної та контрактної форм

Складові вартості витрат згідно Порядку [5]		За загальним фондом	За спеціальним фондом
		коди видатків за фактичним фінансуванням згідно з планом асигнувань	коди видатків згідно Порядку, виходячи з фактичних витрат, що склалися в університеті за минулий звітний період з урахуванням індексу інфляції
1	2	3	4
1110	заробітна плата	1110	1110
1120	нарахування на заробітну плату	1120	1120
1131	предмети, матеріали, обладнання та інвентар, у т.ч. м'який інвентар та обмундирування		1131
1132	медикаменти та перев'язувальні матеріали		1132
1133	продукти харчування		1133
1134	оплата послуг (поточний ремонт)		1134
1135	інші видатки (податки та ін.)		1135
1140	видатки на відрядження		1140
1161	оплата тепlopостачання	1161	1161
1162	оплата водopостачання та водовідведення	1162	1162
1163	оплата електроенергії	1163	1163
1164	оплата природного газу		1164
1165	оплата інших комунальних послуг		1165
1166	оплата інших енергоносіїв		1166
1172	підвищення кваліфікації працівників, перерахунки на Міноборони по військовій кафедрі та інше		1172
1341	виплати пенсій населенню по інвалідності, пільгові пенсії		1341
2110	придбання обладнання і предметів довгострокового користування		2110
2133	капітальний ремонт інших об'єктів (навчальні корпуси)		2133

Очевидним стає не тільки недофінансування освітніх послуг бюджетними коштами, а й реальна потреба залучення додаткових джерел для підготовки конкурентноздатних на ринку праці випускників.

Висновок. В даний час методичні підходи щодо визначення вартості послуг вищих навчальних закладів не відповідають ринковим умовам, що склалися та потребують суттєвих доповнень.

Актуальними є пошуки та нормативне забезпечення на державному рівні додаткових джерел фінансування навчально-виховної роботи у ДВНЗ з урахуванням їх інноваційної складової, яка б забезпечила формування гармонійно

розвинутого, професійно підготовленого випускника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верхоглядова Н.І. Економічний вимір якості вищої освіти як складової національної конкурентоспроможності: монографія / Н.І. Верхоглядова. – Д.: Вид-во Дніпропетровського університету, 2004. – 196 с.
2. Звіти про витрачання коштів Державного бюджету України по Міністерству освіти і науки України за 2007 – 2009 роки. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України – Виконання державного бюджету. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/budget/vik_derzh
3. Інформація про бюджет за бюджетними програмами з деталізацією за кодами економічної класифікації видатків бюджету або класифікації кредитування бюджету Міністерства освіти і науки України за 2010 рік. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України – Виконання державного бюджету. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/budget/vik_derzh
4. Статистичний бюлетень. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2011/2012 навчального року, Державна служба статистики України, Київ – 2012. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Про затвердження порядку надання платних послуг державними та комунальними навчальними закладами: наказ Міністерства освіти, науки, молоді та спорту України від 23.07.2010р. за № 736/902/758.